

SECTION 2. LITERATURE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-548-8-5>

THE RECOGNITION SCENE IN AESCHYLUS' "CHOEPHOROI": THE MOTIF OF ANAGNORISIS IN ANCIENT GREEK LITERATURE

ЗУСТРІЧ ЕЛЕКТРИ ТА ОРЕСТА У ТРАГЕДІЇ ЕСХІЛА «ХОЕФОРИ»: МОТИВ АНАГНОРИЗИСУ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Bielskyi P. O.

*Postgraduate student at the Department
of General Linguistics, Classical
Philology, and Neo-Hellenic Studies
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Бєльський П. О.

*аспірант кафедри загального
мовознавства, класичної філології
та неоедліністики
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Мотив анагноризису (ἀναγνώρισις) – один із ключових елементів у давньогрецькій літературі, особливо в трагедії та епосі.

Аристотель у «Поетиці» називає анагноризис одним із найважливіших елементів трагічного сюжету, поряд із перипетією (περίετης) та патосом (πάθος). «Перипетія, як уже сказано, є зміна подій до протилежного і притому, як ми вважаємо, зміна відповідно до ймовірності або неминучості [...]. Пізнання ж, як видно вже з самого цього слова, є перехід од незнання до знання, або до дружби, або до ворожнечі тих, кому визначено долею щастя або нещастя [3, с. 56].

Мотив анагноризису настільки важливий для давньогрецького автора, що часто епізоди приховування особистості та подальшого впізнання трапляються там, де з точки зору логіки сучасного читача вони зовсім не потрібні. Наприклад, епізод, коли Афродіта з'являється Єлені:

«Й мовить їй, вигляду сивої жінки прибравши, старої
[...]

Та як прекрасну побачила шию богині Єлена,
Перса, жагою наповнені, й блиском осяяні очі,
Серцем жажнула і так, озвавшись до неї, – сказала» [5, с. 52].

Богиня прикидається старою прялею (без особливої необхідності), але смертна практично відразу її впізнає. Можна, звичайно, припустити, що груди Афродіти – це щось настільки прекрасне, що приховати це зовсім неможливо, навіть для самої Афродіти, але подібних епізодів багато, і лише іноді бог залишається непізнаним. Така низька ефективність божественного маскуванню не могла б не викликати подиву, якщо не припустити драматичну цінність самого процесу пізнання.

У трагедії Есхіла «Хоефори» (Αἰσχύλου Χοηφόροι) сцена впізнання Ореста Електрою є одним із найдраматичніших і символічно насичених моментів.

Контекст сцени впізнання.

- **Сюжетна основа:** Орест, син Агамемнона, повертається до Аргосу, щоб помститися за смерть батька, вбитого його матір'ю Клітемнестрою та її коханцем Егістом. Електра, сестра Ореста, залишається в домі вбивць, страждаючи від горя та жаги помсти.

- **Місце дії:** Сцена відбувається біля могили Агамемнона, де Електра та хор здійснюють возливання (χοαί) на спомин про загиблого царя.

Елементи впізнання. Підказки, що передують зустрічі:

- Пасмо волосся: Орест залишає на могилі пасмо свого волосся, яке Електра знаходить і порівнює зі своїм. Вона помічає, що волосся схоже, але не може бути впевнена.

«Якби ж заговорило пасмо це волосся

Я перестала б мучитися здогадками» [1, с. 178 / переклад мій]

- Сліди ніг: Електра також помічає сліди ніг, які збігаються з її власними, вона звертає увагу на форму п'яти.

Докази, які наводить Орест:

- Орест показує місце, звідки він відрізав пасмо волосся, знайдене Електрою.

- Плащ: Орест показує плащ, витканий Електрою для нього багато років тому.

«Дивись на плащ мій – діло рук твоїх,

Твоя ж рука цих звірів вишивала» [1, с. 182].

Як тільки Електра знайшла пасмо, вона вже впевнена, що це волосся Ореста: І все ж, коли Орест постає перед нею і чітко називає себе, Електра не відразу наважується повірити, вона вимагає доказів. Очевидно, що горе від смерті батька та нестерпне життя з матір'ю-вбивцею навчили Електру не вірити щастю й у всьому підозрювати найгірше. Але тим більша її радість, коли вона переконується, що перед нею стоїть той, за кого вона молилася.

І все ж їхня радісна зустріч сповнена туги та тривоги. Сестра давно мертва, батько вбитий ганебно, його кров, що обагрила не поле бою, а ванну кімнату власного палацу, кличе про помсту. Як би не були щасливі брат із сестрою, возз'єднавшись після довгої розлуки, вони не можуть не тремтіти перед страшною справою, яку обов'язок і боги наказують їм здійснити – Орест зобов'язаний, помстившись за батька, убити власну матір.

Завершує сцену зустрічі коммос – дуже великий і неймовірно емоційний діалог між Орестом, Електрою та хором. Основним його змістом є гімн помсті та оплакування жакливого долі дому Атрідів. Потім хор переказує Оресту пророчий сон, який так налякав Клітемнестру, Орест впізнає себе в змієві, якого вона породила, і який її вбив. І закінчується їхня зустріч тим, що Орест викладає свій план помсти, продуманий до найдрібніших деталей. Таким чином, одна ἀναγνώρισις – впізнання Ореста Електрою, підводить нас до наступної – впізнання Ореста Клітемнестрою.

Порівняння з іншими сценами впізнання

- «Електра» Софокла: Софокл зовсім інакше будує сцену впізнання Електрою Ореста. Предметом, що послужив доказом, тут виступає перстень батька – предмет очевидно унікальний, впізнаваний і такий що не залишає місця сумнівам. Електра не впізнає Ореста, поки він сам не відкривається їй, оскільки все й усі, і навіть сам Орест переконують її, що Орест мертвий. На самому початку трагедії Орест, не бачачи Електри, впізнає її голос, але ще не може дозволити собі відкритися, і лише майже в самому кінці він відкривається Електрі, яка вже тримає в руках урну, що зберігає, як вона вважає, його прах.

- «Цар Едіп» Софокла: Ἀναγνώρισις у цій трагедії, поряд із неминучістю долі, є найголовнішим мотивом. Але тут ми бачимо не впізнання іншого, а пізнання самого себе. На початку трагедії Едіп проклинає невідомого злочинця. На протязі всього сюжету він дізнається все більше фактів, і, нарешті, впізнавши самого себе у вбивці батька та кровозміснику, підтверджує прокляття, вже усвідомлено будучи і тим хто проклинає, і тим, кого проклинають.

Висновки. Мотив впізнання у давньогрецькій літературі грає ключову роль, слугуючи поворотним моментом, який змінює хід сюжету та розкриває справжню природу персонажів, ἀναγνώρισις часто буває кульмінацією, а в «Едіпі-царі» взагалі є стрижневою ідеєю трагедії. Він пов'язаний із темами долі, ідентичності та божественного втручання, людської природи, правди та передвизначення.

Серед сцен пізнання зустріч Ореста та Електри у трагедії Есхіла «Хоефори» – один із найдраматичніших і водночас ліричних епізодів,

який поєднує в собі глибоку емоційність, символіку та сюжетну динаміку.

І на завершення я хотів би згадати сцену пізнання, яка особисто мені здається найдивовижнішою та найзворушливішою не лише у давньогрецькій, а й у всій літературі взагалі. У цій сцені немає жодних підказок, жодних знайомих предметів і доказів. Той, кого впізнають, змінений не лише тягарем багатьох років, але й силою самої Афіни, яка повністю змінила його зовнішній вигляд. Через обставини він не може ніяк відкрити своє інкогніто. І все ж той, хто впізнає, – впізнає відразу, без тіні сумніву. Це сцена, коли вірний пес Аргос впізнає Одиссея, перетвореного на старця, через 20 років розлуки...

Література:

1. Aeschylus. *Oresteia: Agamemnon, The Libation Bearers, The Eumenides* / edited by Alan H. Sommerstein. Cambridge : Harvard University Press, 2008. 472 p. (Loeb Classical Library; no. 146).
2. Aristotle. *Poetics* / edited by D. W. Lucas. Oxford: Oxford University Press, 1968. 272 p.
3. Арістотель. *Поетика* / пер. з давньогрецької Бориса Тена ; вступ. ст. та комент. Г. І. Кобова. Київ : Мистецтво, 1967. 137 с.
4. Homer. *The Iliad* / edited by David B. Monro and Thomas W. Allen. Oxford : Oxford University Press, 1920. 2 vols.
5. Гомер. *Іліада* / пер. з давньогр. Бориса Тена. Київ : Дніпро, 1978. 432 с.